

УДК 332.3

Ю. А. Лошакова,

аспірант, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-108-1433

Б. О. Аврамчук,

к. е. н., Інститут землекористування НААН України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-8505-2157

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.56

ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Y. Loshakova,

Postgraduate student, National university of life and environmental science of Ukraine, Kyiv

B. Avramchuk,

PhD in Economics, Institute of Land Management of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv

SUBSTANTIATION OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER

У статті проаналізовано загальноприйняті показники оцінки рівня сталого розвитку на національному та регіональному рівні в контексті мети та цілей власне досягнення сталого розвитку.

Виявлено особливості впровадження концепції сталого розвитку в Україні, а також фактори, які мають вплив на забезпечення сталого розвитку в межах території територіальної громади. До таких факторів, зокрема, відносяться особливості розвитку вітчизняного земельного законодавства, обов'язків і повноважень органів місцевого самоврядування й органів державної влади, наявність ефективних інструментів для досягнення сталого розвитку та підвищення рівня життя громадян.

У результаті аналізу вказаних національних особливостей було запропоновано перелік економічних та екологічних показників, необхідних для проведення моніторингу та оцінки заходів, рішень та політик, спрямованих на забезпечення сталого розвитку.

Обгрунтовано, що одним з найефективніших інструментів забезпечення сталого розвитку децентралізації влади в Україні є просторове планування землекористування та розробка відповідної планувальної документації з урахуванням інтересів жителів, державних органів, науковців та бізнесу.

Since the emergence of sustainable development strategies as a widely used goal of government policy in many countries, the question of how to assess its impact has become a topical issue in scientific research. This has led to the search for indicators of sustainable development. Several approaches have been used. They range from indicators that summarize the sustainability of development on a single indicator or index to sets of indicators that consist of an exhaustive list of sub-indicators in their own dimensions.

Indicators can be crucial in decision making. They can translate physical and social knowledge into managed units of information, and can help measure and calibrate progress toward sustainable development goals. They can provide early warning by sounding the alarm in time to prevent economic, social and environmental damage. They are also important tools for transmitting ideas, thoughts and values.

The article analyzes the generally accepted indicators for assessing the level of sustainable development at the national and regional levels in the context of the goals and objectives of achieving sustainable development.

The peculiarities of the implementation of the concept of sustainable development in Ukraine, as well as the factors that have an impact on ensuring sustainable development within the territorial community. Such factors include, in particular, the peculiarities of the development of domestic land legislation, the responsibilities and powers of local governments and public authorities, the availability of effective tools for achieving sustainable development and raising the standard of living.

As a result of the analysis of the specified national features the list of the economic and ecological indicators necessary for carrying out monitoring and an estimation of the actions, decisions and policies directed on maintenance of sustainable development has been offered.

It is substantiated that one of the most effective tools for ensuring sustainable development of decentralization of power in Ukraine is spatial planning of land use and development of appropriate planning documentation taking into account the interests of residents, government agencies, scientists and businesses.

Ключові слова: сталий розвиток, показники сталого розвитку, земельні відносини, територіальна громада, просторове планування, землеустрій екологічна ефективність, оцінка.

Key words: sustainable development, indicators of sustainable development, land relations, territorial community, spatial planning, land management, environmental efficiency, assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під нагальним тиском руйнування довкілля вчені та політики почали працювати над пошуком рішень для сталого розвитку. Поняття сталий розвиток охоплює як економічні, так і екологічні цілі з використанням стійких методів оптимального використання енергії, сільськогосподарського виробництва, управління природними ресурсами та промислового виробництва [1]. Питання сталості економічної діяльності та екологічної безпеки вже стало головним питанням, і буде залишатися актуальним в найближчі десятиліття.

Сталий розвиток має три виміри — економічний, екологічний та соціальний. Слово "стійкість" почало використовуватися, як потенційне рішення багатьох міжнародних, регіональних та локальних проблем, з якими стикається суспільство сьогодні. Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку [2] уклала визначення поняттю "сталий розвиток", як "розвиток, що відповідає потребам сьогодення без завдання шкоди майбутнім поколінням задовольняти власні потреби".

Концепція сталого розвитку базується на трьох вимірах, згаданих вище. Розвиток регіону зазвичай визначається як цілісний розвиток громади (соціальний, економічний, екологічний), який ґрунтується на оптимальних компонентах (аспект соціального, природного та економічного розвитку) на певному рівні життєзабезпечення та покращення якості життя за допомогою згаданих складових.

Стійкість регіону — це процес, запропонований для покращення якості життя людини обмеженим глобальним середовищем. Ця концепція має заохочувати суспільство до сталих заходів: розуміння взаємозв'язків між економікою, суспільством та середовищем; жити в певних межах здатності землі підтримувати життя в розподілі ресурсів та можливостей для цього покоління та наступного.

Вищезгадана концепція була використана як ціла система, що складається з трьох концентричних кіл: економіка знаходиться у суспільстві, а економіка і суспільство існують у середовищі. Показники стійкості встановлюються для вимірювання наскільки ці межі дотримуються.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У контексті вирішення завдань переходу до сталого розвитку для України актуальним є впровадження еколого-економічних показників щоб мати можливість здійснювати оцінку сталості територій як на національному так і на регіональному рівнях. Питанням вибору та обґрунтуванням інструментів забезпечення сталості територій досліджувалися закордонними та вітчизняними вченими, зокрема Ш.А. Омаров [3], який представив систему індикаторів, запропоновану Міністерством економіки України. Крім того, розробкою та вдосконаленням методики оцінки сталого розвитку за обраними індикаторами займаються А.М. Тре-

тяк [4], І.В. Горяня [5], А.Б. Качинський [6], В. В. Байдала, [7] тощо. Однак питання у комплексному відборі еколого-економічних показників сталого розвитку залишається та є важливим для проведення оцінки сталості регіонів та міст.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в аналізі існуючих загальноприйнятих показників оцінки сталого розвитку та обґрунтуванні набору економічних та екологічних показників оцінки сталого розвитку територіальних громад в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З моменту виникнення стратегій сталого розвитку як широко використовуваної мети урядової політики багатьох країн, питання про те, як можна оцінити її вплив стало актуальним питанням наукового пошуку. Це призвело до пошуку показників сталого розвитку, в рамках якого було використано кілька підходів. Вони варіюються від показників, які підсумовують стійкість розвитку за одним показником чи індексом до наборів показників, які складаються з вичерпного переліку субіндикаторів у власних вимірах.

Показники — це індекси, які характеризують спостережувані явища або стани природи.

Існує основний набір показників сталого розвитку, який пропонується для моніторингу прогресу у напрямку сталого розвитку на національному рівні [8]. Водночас вченими визнається, що необхідна гнучкість до умов, діяльності та пріоритетів сталого розвитку в межах країни для оцінки сталості.

До загальноприйнятих економічних показників сталого розвитку на національному рівні відносяться [8]:

- ВВП на душу населення (дол. США);
- ВВП на душу населення/екологічно скоригована додана вартість (дол.США);
- Частка виробничої доданої вартості у ВВП (%);
- Коефіцієнт концентрації експорту (%);
- Існуючі запаси корисних копалин (t);
- Існуючі запаси енергії (нафтові еквіваленти);
- Термін експлуатації перевірених запасів енергії (роки);
- Загальна ОПР, отримана у відсотках ВВП (%);
- Населення яке живе на межі абсолютної бідності (немає індикатора);
- Коефіцієнт грамотності серед дорослих (%);

— Коефіцієнт відвідування початкової школи (%);

— Коефіцієнт зарахування до середньої школи (%);

— Очікувані роки навчання;

— Коефіцієнт дитячої смертності (на 1000 народжених дітей);

— Тривалість життя при народженні (років);

— Захворюваність викликана екологічними змінами (немає одиниць вимірювання);

— відсоток населення у міських районах;

— Площа та чисельність населення мало-місних населених пунктів (км², к-сть осіб);

— Відсоток населення забезпечених санітарними послугами;

— Площа території на одну особу (м²).

До загальноприйнятих екологічних показників сталого розвитку на національному рівні відносяться [8]:

— Запаси підземних вод (м³);

— Концентрація свинцю, кадмію, ртуті та пестицидів (мг/л);

— Підкиснення прісноводних об'єктів (значення Ph);

— Відхилення запасів морських видів від рівня максимально витриманого врожаю (%);

— Співвідношення між чисельністю найменшого вуглецю та фактичним середньою достатністю (%);

— Завантаження N та P прибережних водах (%);

— Індекс водоростей;

— Площа, на яку впливає ерозія ґрунту (км²)/індекс ерозії;

— Земля, постраждала від опустелювання (км²)/індекс опустелювання;

— Площа, постраждала від засолення та заболочення (км²);

— Зміна біомаси (%);

— Запаси деревини (м³);

— Лісова площа (км²);

— Види під загрозою вимирання, вимерлі види;

— Концентрація в навколишньому середовищі SO₂ і NO₂ та O₃ і NO_x у міських місцевості (%);

— Площа земель, забруднених токсичними відходами (км²).

Шлях, який пройшла Україна після конференції в Ріо-де-Жанейро (1992), випав на час становлення нових державних інституцій та суспільно-політичних відносин, з трансформацією економіки України. Україна підписала документи Конференції ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та Всесвітньо-

го саміту зі збалансованого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.). Україна продовжує сприймати концепцію збалансованого розвитку як основну парадигму розвитку людства з XXI століття.

Кабінетом Міністрів України з метою виконання домовленостей у рамках прийнятих документів на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку було затверджено Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень (Постанова від 26 квітня 2003 р. № 634), а її реалізацію було встановлено одним із пріоритетних напрямків діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади. Проте, вищезазначену Комплексну програму у 2011 році було закрито.

Для України яка перебуває в пошуку свого шляху, дуже важливо не припуститися принципів помилок. Значно легше віддати перевагу зовні привабливому "шаблону" економічного розвитку, без врахування єдиної, цілісної моделі екологічної та соціальної сфер. Мається на увазі, що концепція сталого розвитку не гарантуватиме швидкого зростання добробуту людей, а вимагатиме напруженої і консолідованої роботи управлінців, політиків, вчених та всього прогресивного населення України.

Станом на сьогодні для України постає гостре питання щодо визначення орієнтирів і пріоритетів розвитку прийняття національної стратегії сталого розвитку. Тому нині, в умовах децентралізації влади та повноважень, раціональним вбачається впровадження моніторингу та оцінки сталого розвитку в межах території територіальних громад, у першу чергу шляхом просторового планування території громади.

Передумовами такого судження є історичний розвиток органів місцевого самоврядування та територіальних громад в Україні. На даний час, нещодавніми змінами до Земельного кодексу України закріплено, що землями комунальної власності територіальних громад вважаються всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах таких територіальних громад, крім окремих виключень [9]. Таким чином, органи місцевого самоврядування, відповідно до статті 122 Земельного кодексу, мають повноваження розпоряджатися землями не тільки в межах населених пунктів, а в межах території усієї територіальної громади [10].

Тобто, на сьогодні повноваження щодо управління землями, прийняття рішень щодо економічного та соціального розвитку, забезпечення екологічної безпеки, оподаткування

земель комунальної власності переходять до органів місцевого самоврядування. У свою чергу, такі повноваження та децентралізація влади покладає відповідальність на голів територіальних громад та місцевих депутатів щодо прийняття раціональних рішень, спрямованих на розвиток та підвищення інвестиційної привабливості територіальної громади.

Одним з інструментів для планування сталого розвитку територіальної громади є Комплексний план просторового розвитку територіальної громади, розробка якого закріплена Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [11]. Вказаний комплексний план розробляється на замовлення органу місцевого самоврядування та передбачає врахування інтересів жителів територіальної громади шляхом проведення стратегічних сесій та врахування пропозицій представників жителів, бізнесу, науковців, державних органів тощо.

Таким чином органи місцевого самоврядування нині мають як повноваження так й інструменти для забезпечення сталого розвитку відповідної територіальної громади.

Потрібно наголосити, що одним із принципів вітчизняного земельного законодавства є поєднання особливостей використання землі як територіального базису (соціальний), природного ресурсу (екологічний) і основного засобу виробництва (економічний). Тобто планування використання земель поєднує в собі усі три виміри сталого розвитку, про які зазначалося раніше. Це, у свою чергу, означає, що раціональний просторовий розвиток, його планування та оцінка може забезпечувати підвищення рівня життя мешканців територіальної громади як в короткочасній, так і довготривалій перспективі, що відповідає цілям концепції сталого розвитку.

Як було згадано вище, сталість країни, регіону чи навіть територіальної громади оцінюється за допомогою низки показників сталого розвитку. Без будь-якої додаткової інформації найкращий показник майбутнього розвитку — минулий розвиток. Минулі тенденції можуть бути відповідними показниками майбутніх тенденцій в економіці, екології та соціальних питаннях.

Показники призначені для забезпечення підтримки прийняття рішень, є інструментом планування та виконують важливу комунікативну функцію. Показник інформує широку громадськість про зміни, звертає увагу на можливі наслідки, а також є основою управлінсь-

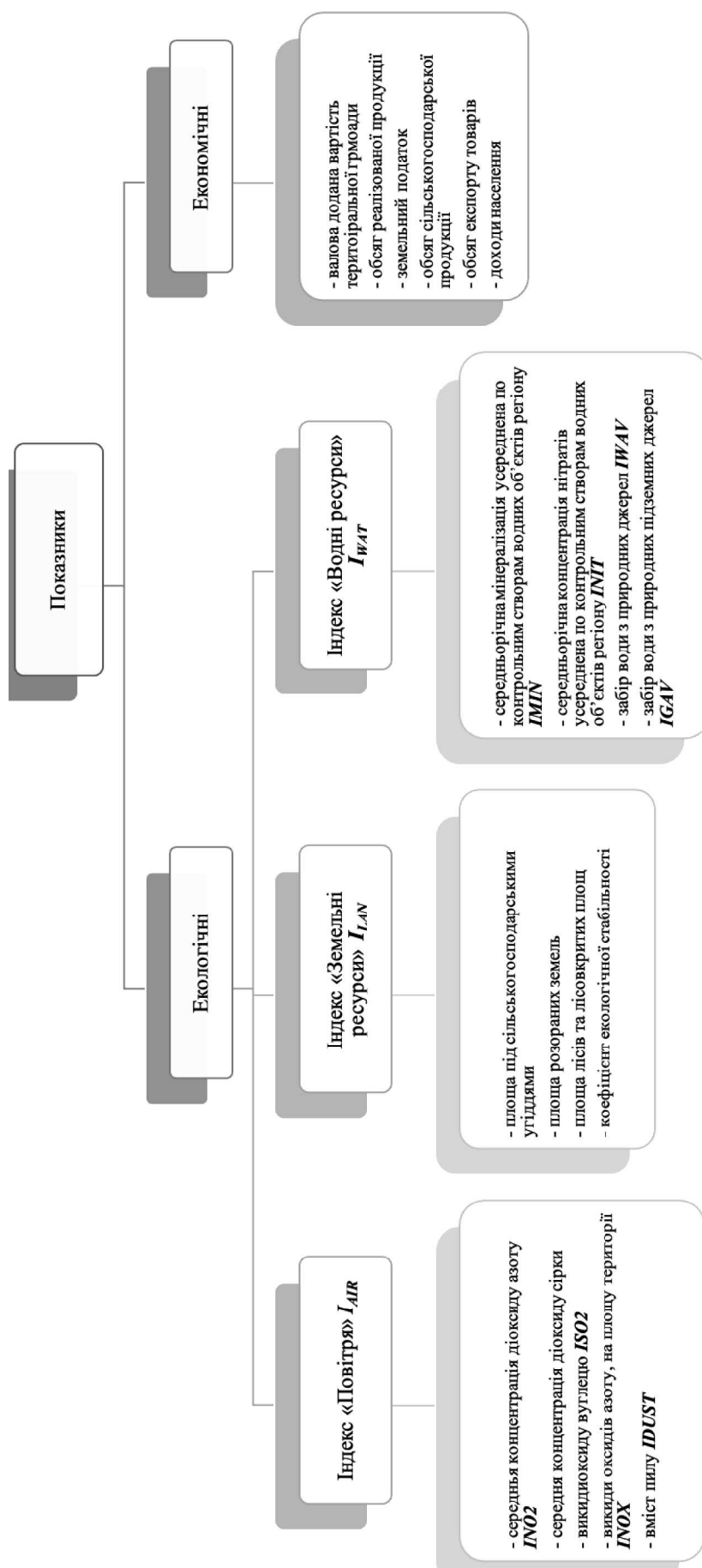

Рис. 1. Набір економічних та екологічних показників, призначених для оцінки рівня сталого розвитку території територіальної громади

ких рішень щодо поліпшення ситуації.

Таким чином, використовуючи загальноприйняті показники оцінки сталості країни та регіони, запропоновано набір економічних та екологічних показників, призначених для оцінки рівня сталого розвитку території територіальної громади.

До економічних показників (див. рис. 1) слід віднести наступні:

- Валову додану вартість в межах територіальної громади;
- Обсяг реалізованої продукції;
- Земельний податок;
- Обсяг сільськогосподарської продукції;
- Обсягу експорту товарів;
- Доходи населення.

Щодо екологічних показників (див. рис. 1), то їх варто розділити на три окремі індекси: індекс якості повітря, індекс земельних ресурсів, індекс водних ресурсів.

До показників, які впливають на індекс "Повітря" I_{AIR} відносяться:

- Середня концентрація діоксиду азоту;
- Середня концентрація діоксиду сірки;
- Викиди оксиду вуглецю;
- Викиди оксидів азоту, на площу території;
- Вміст пилу.

До показників, які впливають на індекс "Земельні ресурси" I_{LAN} відносяться:

- Площа під сільськогосподарськими угіддями;
- Площа розораних земель;
- Площа лісів та лісовкритих площ;
- Коефіцієнт екологічної стабільності.

До показників, які впливають на індекс "Водні ресурси" I_{WAT} відносяться:

— Середньорічна мінералізація усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону;

— Середньорічна концентрація нітратів усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону;

— Забір води з природних джерел;

Забір води з природних підземних джерел.

Відбір показників для моніторингу та оцінки рівня сталого розвитку території територіальної громади був здійснений на основі наступних принципів:

1) доступності статистичних та аналітичних даних, які можуть бути використані як показники сталого розвитку;

2) можливості оперативно проводити розрахунки та оцінку рівня сталого розвитку за результатами порівняння значень відібраних показників;

3) наявності інструменту просторового розвитку для впливу та зміни відібраних показників, яким може бути Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади;

4) можливості та наявності повноважень у органів місцевого самоврядування щодо прийняття рішень та політик, спрямованих на забезпечення сталого розвитку територіальної громади, в тому числі через інструменти просторового планування території.

Потрібно зазначити, що перелік показників як економічного так і екологічного виміру може бути розширених або звужений в майбутньому, в залежності від обсягу статистичних даних, які будуть збиратися, уточнення вагових коефіцієнтів та важливості запропонованих показників тощо.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного аналізу загальнонаціональних показників сталого розвитку, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, базуючись на принципах об'єктивності, прозорості, доступності та оптимальності, запропоновано набір економічних та екологічних показників сталого розвитку. Вказані показники призначені для оцінки та моніторингу рівня сталого розвитку, а також оцінки прийнятих рішень, заходів та політик в межах території територіальної громади в контексті забезпечення сталого розвитку громади.

Варто наголосити, що при напрацюванні запропонованого переліку були взяті до уваги особливості вітчизняного розвитку земельного законодавства, обов'язків та повноважень органів місцевого самоврядування та органів

державної влади, а також наявність ефективних інструментів для досягнення сталого розвитку та підвищення рівня населення громадян. Вбачається, що одним з найефективніших шляхів досягнення та підтримання сталого розвитку громади є планування просторового розвитку території, яке на сьогодні є можливим завдяки закріпленню законодавчим нормам. Саме для оцінки рішень та заходів, передбачених просторовим плануванням території, запропонованих перелік показників на сьогодні є оптимальним.

Література:

1. Pavlakova Docekalova M. Determination of economic indicators in the context of corporate sustainability performance [Text] / M. Pavlakova Docekalova, A. Kosmanova, J. Kolenak // Business: Theory and Practice. — 2015. Vol. 16 (1). P. 15—24. doi: 10.3846/btp.2014.01

2. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

3. Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку в законодавстві України та країн світу і практика її впровадження / Ш.А. Омаров // Бізнес Інформ. — 2014. — № 12. — С. 85—95. — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/_2014_12_11

4. Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько А. А. Інституціональний розвиток землеустрою та землевпорядкування в Україні у період глобалізації. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 19—25. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.19

5. Горяня І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів. Економічний аналіз: зб. наук. пр. 2013. Т. 14, № 1. С. 59—63.

6. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/2-7.htm#a1>

7. Baidala V. Improvement of the system of indicators for measuring the ecological component of sustainable development of regions [Text] / V. Baidala, V. Butenko, L. Avramchuk, B. Avramchuk, Yu. Loshakova // Financial and credit activity problems of theory and practice. — 2021. — Vol. 37, Issue 2. P. 202—209. doi: 10.18371/fcaptr.v2i37.230134

8. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

9. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин" №1423 -IX від 28.04.2021 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20>

10. Земельний кодекс України №2768-III від 25.10.2001 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

11. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" №711-IX від 27.05.2021 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

References:

1. Pavlakova Docekalova, M., Kosmanova, A. and Kolenak, J. (2015), "Determination of economic indicators in the context of corporate sustainability performance", Business: Theory and Practice, vol. 16(1), pp. 15—24. doi: 10.3846/btp.2014.01

2. World Commission on Environment and Development (1987), "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (Accessed 20 May 2022).

3. Omarov, Sh. A. O. (2014), "The concept of sustainable development in the legislation of Ukraine and the world and the practice of its implementation", Business Inform, vol. 12, pp. 85—95.

4. Tretiak, A., Tretiak, V. and Hunko, L. (2022), "Institutional development of land organization and land planning in Ukraine during the period of globalization", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 19—25. doi: 10.32702/2306-6806.2022.2.19

5. Horyana, I. V. (2013), "Formation evaluation methods sustainability of regional development", Economic Analysis, vol. 14 (1), pp. 59—63.

6. Kachyns'kyj, A.B. (2001), "Ecological safety of Ukraine: system analysis of prospects of improvement", Available at: <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/2-htm#a1> (Accessed 20 May 2022).

7. Baidala, V., Butenko, V., Avramchuk, L., Avramchuk, B., and Loshakova, Yu. (2021), "Improvement of the system of indicators for measuring the ecological component of sustainable development of regions", Financial and credit activity problems of theory and practice, vol. 37 (2), pp. 202—209. doi: 10.18371/fcaptr.v-2i37.230134

8. UN (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", Available at: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Accessed 20 May 2022).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the System of Management and Deregulation in the Sphere of Land Relations", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20> (Accessed 20 May 2022).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "Land Code of Ukraine", Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 20 May 2022).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Land Use Planning", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (Accessed 20 May 2022).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292